

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ОЛЕКСИК Ольга Миколаївна

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДИ
В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

ІЗ.00.01 - теорія та історія педагогіки

ІЗ.00.04 - професійна педагогіка

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового
ступеня доктора педагогічних наук

Київ-1997

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано у Київському

- Науковий консультант - член-кореспондент АПН України,
доктор педагогічних наук, професор
КОВАЛЬ Лариса Григорівна
- Офіційні опоненти: - академік АПН України, доктор
філософських наук, професор
ЗЯЗКН Іван Андрійович
- академік АПН України, доктор
педагогічних наук, професор
КИРИЧУК Олександр Васильович
- доктор педагогічних наук, професор
ПАДАЛКА Галина Микитівна
- Провідна установа - Кіровоградський педагогічний
університет ім. В.Винниченка

Захист відбудеться "17" червня 1997 року о 14.00 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.01.34 в Київському
університеті імені Тараса Шевченка /252601, м.Київ, вул.Володимир-
ська, 60/.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського
університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розіслано "17" червня 1997 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. Длахотнік
О.В. ДЛАХОТНІК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Актуальність і ступінь дослідженості проблеми. В сучасних умовах, коли людство в своїй взаємодії з довкіллям підійшло до кризового стану, визначальним фактором його існування стає формування духовного потенціалу, в якому відображена міра можливостей актуалізації духовних сил особистості в цілеспрямованій соціокультурній діяльності. Адекватний світові і людському буттю, тобто виявленню соціальних і духовних джерел, можливостей, резервів і засобів цілеспрямованої діяльності, він забезпечує прогрес особистості і суспільства в цілому. На це загальнолюдське "тло" накладаються глибинні соціальні перетворення в Україні, які зумовлюють серйозні зміни в світогляді і духовному житті людей. В зв'язку з цим в гуманістичній проблематиці зростає увага до духовних параметрів буття, процесів ціннісної орієнтації, духовного самовизначення, проблем сенсу життя.

Державна національна програма "Освіта" /Україна XXI століття/ визначає стратегічну мету розвитку системи виховання молодого покоління України: забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації. Тому, природно, що сьогодні виникає нагальна потреба домогтися оновлення змісту професійної підготовки фахівців, які у контексті вимог сучасного суспільного буття забезпечують виховання підростаючого покоління у соціокультурну діяльність, актуалізують духовні сутнісні сили дітей та молоді. Особливої значущості набуває проблема формування духовного потенціалу студентів музичних спеціалізацій, покликаних бути першими провідниками світоглядних сенсів, ідеалів Істини - Добра - Краси, втілених у музичному мистецтві.

Аналіз наукової літератури, дисертаційних досліджень дає

уявлення про сучасний рівень розробленості проблеми в цілому та окремих її аспектів.

Духовно-душевне життя людини, духовно-почуттєве переживання дійсності - традиційна тема у вітчизняній філософії, яка розгорнулась у "філософії серця" Г.Сковороди, П.Д.Юркевича, В.В.Зеньковського, В.С.Соловйова, С.Л.Франка, І.О.Ільїна і стала основою для подальших досліджень духовного світу особистості.

В працях філософів-космістів /В.І.Вернадський, О.Л.Чижевський, В.С.Соловйов, П.А.Флоренський, К.Е.Цюлковський, М.А.Бердяєв та ін./ розроблена ідея всеєдності і взаємообумовленості як методологічна основа дослідження духовного світу людини, яка охоплює всю її сутність в постійному розвитку, русі і діяльності, включаючи систему навчання і виховання.

Вивчення сучасної вітчизняної філософської літератури дає змогу зробити висновок, що в ній досліджується душевно-духовний вимір людського буття як реальності морального самовизначення особистості в світі культури. В працях філософів київської світоглядної школи /Є.К.Бистріцький, В.П.Іванов, В.П.Козловський, Б.С.Кримський, В.О.Малахов, Ю.В.Осичнюк, С.В.Прокопєєв, В.Г.Табачковський, М.Ф.Тарасенко, В.І.Шинкарук, О.І.Яценко та ін./ продовжено започатковане М.М.Бахтінієм морально-практичне та онтологічне розуміння духовного світу, соціально-культурних умов становлення та реалізації світогляду, який в результаті вільного вибору стає "святинєю духу" та основою суб'єктивного самовизначення людини.

Дослідження соціальної філософії /В.В.Гречаник, Л.М.Олексюк, Ю.Ю.Пономарьов, В.І.Свинцов, В.Г.Федотова та ін./ розкривають аспекти гуманістичної духовності, в якій знаходять своє втілення висхідні духовні цінності, що в своїй цілісності інтегрують емотивні, пізнавальні та волюнтаривні процеси практичного світовідношення.

Основою для вивчення духовно-почуттєвої сфери особистості ста-

новлять психологічні дослідження Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва, С.Д.Рубінштейна. Проблемам світопереживання людини присвячені праці Ф.В.Бассіна, Ф.Є.Васильока та ін. Вітчизняні та зарубіжні психологи /Б.С.Братусь, В.П.Зінченко, О.В.Киричук, Р.Мей, А.Мілтс, А.Маслоу, К.Роджерс та ін./ розглядають різні аспекти менталізації /одухотворення/ людини в процесі її індивідуального розвитку.

Сучасна вища школа має значні здобутки в галузі підготовки майбутніх фахівців до діяльності в сфері музичного мистецтва, особливо музично-педагогічної /Л.Г.Коваль, Г.М.Падалка, О.П.Рудницька та ін./. Всі вони здебільшого обмежуються проблемами фахової освіти, педагогічної культури, організації культурно-дозвілєвої діяльності та підготовки майбутніх вчителів до естетично-виховної роботи у школі. Незважаючи на досить широкий спектр досліджуваних напрямів у галузі фахової підготовки студентів музичних спеціальностей у вузах культури відсутні дисертаційні дослідження процесів їхнього духовного розвитку. Лише в окремих дослідженнях почасти розглядаються окремі аспекти досліджуваної проблеми /Л.С.Азарцева, Е.І.Булатова, О.Ф.Оленів та ін./.

Загальний кризовий стан соціуму і багатогранно відображений прояв цих процесів у сфері освіти та виховання висвітлюють одну з головних причин втрати чіткого цілепокладання у вихованні, яка полягає у відсутності методологічно і теоретично обґрунтованої концепції, в основі якої містяться б чіткі орієнтири для подолання духовної кризи суспільства, конструктивні ідеї перебудови виховного процесу як гаранту духовного становлення підростаючого покоління. Пошук підходів для оновлення загальної парадигми і вибору оптимальних технологій відродження і розвитку духовної культури особистості та суспільства реально можливий передусім при забезпеченні нових методологічних засад. Особливої значущості набуває спрямованість глобально-ціннісних, духовознавчих позицій сучасної педагогіч-

ної науки на зміцнення духовних сил підростаючого покоління, які виконувуть стратегічну роль в процесі виживання людства.

У зв'язку з викладеним, стає очевидною актуальність проблеми формування духовного потенціалу майбутнього фахівця соціокультурної сфери /керівників музично-творчих колективів і викладачів фахових дисциплін/. Від того, наскільки його особистісні якості, ціннісні орієнтації та світоглядні установки будуть відповідати вимогам сьогодення залежатиме збагачення духовного потенціалу українського народу, збереження та примноження традицій національної культури.

Тим часом, складність вирішення проблеми формування духовного потенціалу поглиблюється низкою вкорієних у вузівській системі підготовки студентів суперечностей:

- між потребою суспільства у формуванні духовного потенціалу особистості і невизначеністю у теорії його структурних компонентів;

- між розвитком духовних потенцій студентів і недосконалістю гуманістичної особистісно орієнтованої технології навчання та виховання у вузі культури;

- між потребою духовного розвитку студентів і нерозробленістю форм діалогової взаємодії суб'єктів педагогічного процесу;

- між динамікою розвитку духовної культури суспільства і невизначеністю форм залучення студентів в соціокультурні процеси;

- між потребою особистості у творчій самореалізації і низькою престижністю творчих здібностей при виконанні рольових функцій, недостатньою творчою спрямованістю реальної професійної діяльності.

Актуальність і необхідність теоретичної і практичної розробки проблеми формування духовного потенціалу студентів зумовили вибір теми дисертаційного дослідження, виділення його об'єкту і предмету, формування гіпотези, визначення мети і основних завдань.

Об'єктом дослідження є професійна підготовка студентів вузів культури.

Предмет дослідження – процес формування духовного потенціалу майбутніх фахівців музичних спеціальностей у вузах культури.

Мета дослідження:

- теоретико-методологічне обґрунтування та впровадження концепції формування духовного потенціалу студентів у вузи культури;
- розробка комплексу діагностичних методик виявлення складових духовного потенціалу студентів та соціально-педагогічних умов його функціонування;
- створення та експериментальна перевірка ефективності організаційно-методичної системи формування духовного потенціалу студентів.

Центральною ідеєю концепції дослідження є положення про те, що духовний потенціал як інтегральне явище відображає органічний взаємозв'язок вищих духовних цінностей – Істини, Добра, Краси, об'єднує в єдине ціле сутнісні сили особистості, можливості їх актуалізації в цілеспрямованій соціокультурній діяльності, ґрунтується на морально-естетичному досвіді і включає професійну компетентність, спрямовану на формування духовного потенціалу підростаючого покоління.

Концепція дослідження ґрунтується на визначенні процесу формування духовного потенціалу студентів як відкритої педагогічної системи, головною метою якої є створення нового технологічного підходу до підготовки майбутніх фахівців соціокультурної сфери. Цей підхід покликаний максимально активізувати потенційні ціннісно-сміслові функції та відношення між афективними, нормативно-регулятивними та поведінковими процесами з тим, щоб надати їхньому органічному синтезу "ефект випередження" в розвитку. В центрі науково-педагогічного пошуку знаходяться питання, пов'язані із залученням

студентів до національно-культурних традицій, збагачених загальнолюдськими цінностями, забезпеченням організації навчально-виховного процесу на інтегрально-духовному та особистісному рівнях з опором на самоорганізацію студентів, розвитком потреби студентів у неперервному соціально-творчому вдосконаленні та творчій самореалізації.

Провідні ідеї концепції знайшли своє відображення у загальній гіпотезі дослідження, яка полягає у припущенні, що формування духовного потенціалу студентів вузів культури повинно бути детерміноване діалектичною єдністю афективних, нормативно-регуляторних та поведінкових процесів, що складають зміст цього духовного утворення, а також системов організаціїно-методичного забезпечення професійної підготовки фахівців соціокультурної сфери.

Загальна гіпотеза дослідження опосередкована кількома частковими гіпотезами, які випливають з припущень про те, що духовний потенціал майбутнього фахівця може бути сформований, якщо він забезпечується такою сукупністю соціально-педагогічних умов:

- орієнтація студентів на збереження та відтворення інтелектуального потенціалу українського народу в загальнолюдському контексті;
- посилення гуманістичної функції навчально-виховного процесу з використанням парадигмальних підходів у вихованні;
- розвиток професійної компетентності на основі включення студентів у соціокультурну діяльність.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети, концепції та гіпотези визначено такі завдання дослідження:

- обґрунтувати концептуальні засади категорії "духовний потенціал особи" у філософському та психолого-педагогічному аспектах;
- розкрити сутність і специфіку духовного потенціалу музичного мистецтва в контексті професійної підготовки студентів вузів культури;
- визначити соціально-педагогічні умови розвитку духовного по-

тенціалу студентів на різних етапах їхньої професійної підготовки;

- виявити тенденції динаміки рівнів сформованості духовного потенціалу студентів музичних спеціальностей за результатами лонг-ітюдного дослідження;

- розробити та впровадити у практику роботи вузів культури організаційно-методичну систему формування духовного потенціалу студентів;

- розробити і експериментально апробувати методичні рекомендації для викладачів вузів культури та педвузів і студентів музичних спеціалізацій вказаних вузів.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використовувались загальнонаукові методи теоретичного та емпіричного дослідження, які взаємодоповнювали один одного і забезпечували можливість комплексного пізнання предмета дослідження.

Теоретичні методи: теоретичний аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної, музикознавчої літератури; порівняння, систематизація, класифікація, узагальнення теоретичних і експериментальних даних. Емпіричні методи: спостереження, опитування /анкетування, бесіди, фокусовані інтерв'ю/, оцінювання - рейтинг, самооцінювання, методи статистичної обробки даних з використанням комп'ютера. Основним методом дослідження був констатувачий та формувачий педагогічний експеримент.

Методологічна основа дослідження. Дослідження ґрунтується на провідних положеннях теорії пізнання про єдність процесів і явищ системи "природа - людина - суспільство - культура", про взаємозалежність та взаємовплив педагогічних явищ як діалектичну взаємодію загального і одиничного, цілого і його елементів, суспільних і індивідуальних цінностей. Науковий пошук, теоретико-методологічний аналіз обґрунтування процесів і явищ здійснено на основі методологічних принципів філософії субстанційної єдності, діалогової згоди,

а також принципів історизму, культуро- і природовідповідності.

Провідними у визначенні методологічної основи дослідження виступили концептуальні положення основоположників світової філософської науки /Г.Гегель, І.Кант, І.Фіхте/ про духовність як сферу, що поєднує "розрізнену дійсність" і підносить її до морального, правового, просвітницького життя, до висот релігійного почуття, естетичного світопереживання і всеохоплюючого філософського знання; видатних вітчизняних філософів /Г.Сковорода, П.Юркевич, П.Куліш та ін./, в яких розгорнулись ідеї самобутньої "філософії серця"; філософів-космістів /В.І.Вернадського, В.С.Соловйова, П.А.Флоренського, М.А.Бердяєва та ін./ про людину як сутність всього Всесвіту, головну цінність світобудови.

Важливу роль для онтологічного розуміння духовного світу як особливого світу особистої практичної та відповідальної орієнтації, визначення типології духовності відіграла концепція М.М.Бахтіна і праці філософів київської світоглядної школи /Є.К.Бистріцький, В.П.Іванов, В.А.Малахов, Ю.В.Осичник, С.В.Пролєєв, В.Г.Табачковський, М.Ф.Тарасенко, В.І.Шнякарук, О.І.Яценко та ін./.

Теоретичними засадами дослідження виступили положення відомих освітніх діячів /Т.Шевченко, М.Драгоманов, М.Грушевський, С.Русова, К.Ушинський та ін./ про роль мистецтва у розвитку національної духовності; педагогів-класиків /Я.А.Коменський, А.Дістервег, І.Песталоцці, Ж.-Ж.Руссо/ про значення ідей природовідповідності, культуровідповідності та самодіяльності в духовному розвитку людини.

Дослідження з питань теорії, історії музики, естетики та психології художньої творчості, культури музичного сприйняття /Б.В.Асаф'єв, О.Г.Костяк, Є.П.Крупник, В.В.Медушевський, Є.В.Назайкінський, Г.С.Тарасов, В.Г.Раєвников, Р.А.Тельчарова/ дали можливість виділити необхідні положення для осмислення афективних та нормативно-регулятивних процесів у духовному потенціалі особи.

Загальнопсихологічні теорії про взаємозалежний розвиток психіки, свідомості та діяльності особистості /К.О.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, О.Г.Асмолов, О.В.Брушлінський, Ф.Є.Васильєв, Л.С.Виготський, В.К.Вільнас, В.П.Зінченко, О.В.Киричук, О.М.Леонтьєв, В.О.Моляко, К.К.Платонов, С.Л.Рубінштейн, Б.М.Теплов/ заклали підвалини для вироблення у нашій роботі концепції духовного потенціалу особистості. Ідеї гуманістичної психології /А.Маслоу, Р.Мей, К.Роджерс/ лягли в основу обґрунтування гуманістичної функції навчально-виховного процесу як умови формування духовного потенціалу студентів.

Результати науково-педагогічного пошуку як у вітчизняних /В.Г.Бутенко, О.Н.Дем"янчук, Л.Г.Коваль, Г.М.Падалка, О.Я.Ростовський, О.П.Рудницька, Г.П.Шевченко, А.Б.Щербо/, так і в зарубіжних дослідженнях /Р.Шейсман, А.Елліс, Д.Болз, Д.Фаутс, К.Карпей, Б.Ван Урс, К.Х.Гувер, Дж.Чейз, Дж.Ховард, Е.Дальбек/ надали можливість виділити низку особливостей у розв'язанні організаційно-методичних аспектів формування духовного потенціалу студентів.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше:

- поставлено, обґрунтовано і розроблено проблему формування духовного потенціалу студентів вузів культури у педагогічному аспекті;
- розроблено авторську концепцію формування духовного потенціалу майбутніх фахівців музичних спеціалізацій;
- визначено соціально-педагогічні умови розвитку духовного потенціалу студентів у контексті професійної підготовки;
- теоретично обґрунтовано та експериментально апробовано і впроваджено у практику роботи вузів культури організаційно-методичну систему формування духовного потенціалу студентів.

Теоретичне значення роботи полягає в філософському та психолого-педагогічному обґрунтуванні поняття "духовний потенціал", його змісту та структури; у виявленні соціокультурної та педагогічної

сутності, детермінант, типів духовності і духовного потенціалу мистецтва; у доказі впливу джерел формування духовного потенціалу студентів на рівні та динаміку його сформованості в залежності від соціокультурної ситуації.

Практичне значення дослідження визначається тим, що сформульовані в ньому теоретичні положення і висновки, одержані експериментальні дані можуть використовуватись при підготовці та читанні вузівських лекційних курсів, спецкурсів, спецсеминарів, програм, навчальних і методичних посібників з проблем формування духовного потенціалу майбутнього фахівця. Практичні висновки і рекомендації пройшли тривалу апробацію не лише у вузах культури /Київський, Рівненський державні інститути культури, Миколаївський філіал Київського державного інституту культури/, але й у педвузах /Київський державний педагогічний університет ім. М. Драгоманова та Кіровоградський університет ім. В. Винниченка/, а також у Донецькій державній консерваторії ім. С. Прокоф'єва.

Дослідження проводилось поетапно упродовж 1985-1996 років.

I етап /1986-1988 рр./ - вивчення стану досліджуваної проблеми в теорії і практиці, проведення дослідно-експериментальної роботи з проблеми формування морально-естетичного досвіду студентів вузів культури в художньо-творчих колективах. Результати експериментальної роботи дали змогу виявити феномен морально-естетичного досвіду як інтегративної основи духовного потенціалу особистості в сфері музики.

II етап /1988-1992 рр./ - розробка і теоретичне обґрунтування проблеми формування духовного потенціалу студентів; проведення експериментальної роботи, пов'язаної з виявленням рівнів сформованості духовного потенціалу студентів. Результати констатуючого експерименту знайшли відображення у статтях та навчально-методичних рекомендаціях.

III етап /1992-1996 рр./ - апробація концептуальних положень дослідження та впровадження у навчально-виховний процес вузів культури та педвузів України організаційно-методичної системи формування духовного потенціалу студентів. На цьому етапі перевірялась порівняльна ефективність запропонованої системи дослідно-експериментальної роботи у вузах культури та педвузах України, що знайшло своє відображення у монографії, методичних посібниках, статтях, рекомендаціях та інших публікаціях.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною і теоретичною обґрунтованістю його вихідних позицій; репрезентативністю вибірки; застосуванням комплексу методів, адекватних об'єкту, предмету, меті дослідження; поєднанням методів якісної та статистичної обробки даних.

Апробація результатів дослідження здійснювалась у доповідях і виступах на міжнародних, всеукраїнських, регіональних, міжвузівських наукових конференціях; в процесі експериментальної роботи, що проводилась особисто автором дисертації; в 65 публікаціях загальним обсягом 40 д.а., серед яких монографічне дослідження "Формування духовного потенціалу студентської молоді".

Результати дослідження впроваджено у Київському, Рівненському державних інститутах культури, Миколаївському філіалі Київського державного інституту культури, Київському державному педуніверситеті ім. М.Драгоманова, Кіровоградському університеті ім. В.Винниченка та у Донецькій консерваторії ім. С.Прокоф'єва. Фрагментарно впроваджені результати дослідження у деяких інших педуніверситетах (Південноукраїнський та Прикарпатський). На основі використання проміжних і кінцевих результатів дослідження розроблено навчальні програми, спеціальні курси /"Духовний потенціал музичного мистецтва", "Основи наукових досліджень", "Формування морально-естетичної культури як важливий напрям діяльності керівника музично-творчого колективу"/.

окремі розділи лекційних курсів "Основи наукових досліджень", "Методика викладання гри на народних інструментах", навчальні посібники та методичні рекомендації, рекомендовані Міністерством культури і мистецтва України.

Особиста участь здобувача в одержанні наукових результатів полягає: у нестандартності авторських ідей та теоретичному розв'язанні проблеми духовного потенціалу студентської молоді; оригінальності практичного застосування отриманих висновків у процесі читання лекцій, спецкурсів, індивідуальних занять і консультацій; керівництва науково-дослідних робіт студентів, а також наукового керівництва аспірантами та здобувачами у Київському державному інституті культури.

На захист виносяться:

- концепція формування духовного потенціалу студентів у процесі професійної підготовки;
- організаційно-методична система формування духовного потенціалу майбутніх фахівців соціокультурної сфери;
- соціально-педагогічні умови та етапи формування духовного потенціалу студентів музичних спеціальностей та його рівнева характеристика.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, бібліографії, 15 додатків, 13 таблиць, 3 графіків, 4 діаграм.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтована актуальність та ступінь дослідженості проблеми формування духовного потенціалу студентської молоді в процесі професійної підготовки; визначені об'єкти, предмет, мета і завдання, методологічні та теоретичні основи і методи дослідження, наукова новизна, теоретичне і практичне значення; викладені основні

положення, які виносяться на захист, відображена апробація і впровадження результатів у вузівську практику.

У першому розділі "Теоретико-методологічні засади формування духовного потенціалу особи" здійснено категоріальний аналіз проблеми духовного потенціалу особи в філософському аспекті; досліджено детермінанти і типи духовності; розглянуто взаємозв'язок аксіологічної тріади - Істини, Добра, Краси - в духовному потенціалі мистецтва та представлено психолого-педагогічну інтерпретацію духовного потенціалу особи в сфері мистецтва.

Викладені у дисертації дані свідчать про те, що категоріальний статус поняття "духовність" змінювався упродовж всієї історії філософії. Концептуальне поєднання ідей космізму, глобального еволюціонізму, марксизму ґрунтується на врахуванні філософської множинності підходів. Із проаналізованих у дисертації концепцій /енергетична /Т. де Шарден, В.І.Вернадський/; діяльнісна /М.Шелер, Н.Гартман, Х.Плеснер, Є.Фінк/; інтенціональна /В.Франкл, М.Хайдепер/; релігійна /І.А.Ільїн, С.А.Франк, Г.Г.Шпет/; ціннісна /В.В.Пonomарьов, В.Г.Федотова/ впливає висновок про те, що Дух, Духовне, Духовність є позначенням такого модусу буття, як вихід людини за межі актуально даного їй життя і залучення до життя людського роду в його всезагальному плані. Авторський науковий пошук уможливив визначення світоглядної проблематики як центральної в парадигмі духовності вітчизняних філософів. Узагальнюючи концептуальні положення вітчизняних авторів і, зокрема, представників Київської школи філософів /Є.К.Бистрицький, В.П.Козловський, С.Б.Кримський, В.О.Малахов, С.В.Пролєв та ін./, в дисертації визначено сутність духовності як специфічної якості людини, що втілює в собі активне прагнення знайти найвищий зміст свого існування, співвіднести своє життя з абсолютними цінностями і, тим самим, залучитись до духовного універсуму загальнолюдської культури. Духовність знаходить свій

прояв в єдиному співбутті буття - у вчинку особистості /М.М.Бахтін/ в якому вона виступає безпосереднім і відповідальним суб'єктом кінцевого для неї і тому єдиного в своїй неповторності процесу життя-творчості.

В дисертації відзначається, що духовність у всіх проявах своєї активності розкривається як сфера вільної самореалізації людських можливостей в рамках всезагальної картини світу. Виокремлення "трьох світів" людини - світу природного, світу соціального і світу культурно-смыслового - дає підстави для висновку про те, що саме людина є сутність всього Всесвіту, головною цінністю світобудови, і шлях до високої духовності лежить через злиття Людини з Космосом, через нове космічне світовідчуття і світоспоглядання. Ідея всеєдності як методологічна основа для пізнання природи та людини в їхній взаємодії відіграє сьогодні важливу роль у вихованні світогляду людини нового носферного типу цивілізації /В.Лутай/, загальна сутність якого полягає в тому, що будь-яка людська діяльність повинна бути одухотвореною та піднесеною, здійснюватись у відповідності з універсальними законами Природи та Космосу. Водночас, методологічні закономірності діалогу Людина - Природа екстраполюються на діалог Людина - Суспільство, оскільки гармонізація життя на Землі передбачає перетворювальні дії не окремої людини, а всієї соціальної спільноти. Це породжує необхідність детермінацій духовності, зв'язаних з соціокультурними комплексами, які, в кінцевому підсумку, визначають форми її об'єктивації в культурі суспільства.

В дисертації зазначається, що соціальна реальність теоретично концептуалізується у формах суспільної свідомості, покликаних забезпечувати саморозвиток духовного потенціалу особи в своїй цілісності та гармонійності. Разом з тим, в цих соціальних формах духовності "осідає" досвід міжлюдського спілкування, "діалогічного мінімуму" /М.Бахтін/, в якому смыслова єдність світу підноситься до рів-

ня співбуттєвої єдності. Діалог - це всезагальний спосіб освоєння духовно-ціннісних основ буття. Наукове осмислення концептуальних положень М.М.Бахтіна про діалог як ціннісну систему, яка здатна іншу систему збагатити /пізнання/, допомогти їй /етичний вчинок/, побачити цілісно, завершено, в тому контексті, що недоступний зорові і який вимагає споглядання іззовні /естетичне відношення/, дає змогу стверджувати перспективність запропонованої В.Г.Бедотовою типологізації духовності. "Тотальність" естетичного зв'язана з тим, що естетичний світ - це світ Краси, який складається в залежності від часу і простору на основі всезагальної естетичної здатності бачити гармонію природи, соціального світу і самої людини. Другий тип духовності - теоретизм - має своєю центральною характеристикою установку на Істину, включену в культурно-історичний процес. Істинність та смисл можливі лише в контексті певної теорії і є імаїнними характеристиками теоретичного пізнання. Але формування теоретичних концепцій - це не просто констатація існуючої практики пізнання, але також активне прагнення змінити її. Концептуалізація духовності, у всезагальних категоріях Істини, Добра, Краси "тоталізується" у вчинку, набуваючи тим самим здатність особистості вести діалог з універсумом людського буття /В.Звиглянич/. Саме тут відкривається можливість подолати "фатальний теоретизм", який ігнорує "емоційно-вольовий тон" життя-співбуття людини /М.Бахтін/. Так само, як естетизм і теоретизм, етизм містить у собі ряд характеристик, які неминуче посилюють актуальність духовного розвитку людини, більше того - конституують самий феномен духовності. Сфера етичного пов'язана з "узгодженістю духовних поривань "Я" з системою норм, заповідей, традицій /в тому числі і релігійних/, вироблених іншими, "до мене". В цьому процесі велику роль відіграють моральні сили, які дають можливість особистості успішно усвідомлювати категорії добра і зла, справедливості і несправедливості, совісті, обо-

в"язку, честі тощо, сукупність моральних норм і правил поведінки, реалізувати їх у своїх вчинках і в цілеспрямованій діяльності. Духовний потенціал, якщо його розглядати з точки зору субординації вказаних типів, виражає їхню взаємопроникненість та взаємозумовленість, він немовби зітканий з органічного взаємозв"язку вищих духовних цінностей, норм, ідей та образів, що утверджуються в духовному контексті епохи та в загальній культурній ситуації. Цей синтез знаходить своє найвище втілення в духовному потенціалі мистецтва.

В дослідженні підтверджується, що духовний потенціал мистецтва є відображенням міри втілення ідеї Краси у виразності форм та естетичної досконалості всієї структури художнього матеріалу, що взаємопов"язані з ідеями Добра та Істини у формі людських почуттів та концептуально-логічного бачення художньої картини світу.

Наукове осмислення психолого-педагогічної літератури з проблеми духовного потенціалу особи дає підстави відзначити, що у цьому аспекті переважає описовість. Це зумовлено щонайменше двома обставинами: відсутністю загальноприйнятої науково-педагогічної парадигми духовності і традиційною педагогічною "спеціалізацією" вивчення різних типів духовності.

У дисертації підкреслюється, що антропоцентричність та культуроздатність ідей педагогів-класиків уможливило розкриття педагогічної генези поняття "духовний потенціал" і окреслення внутрішнього смислового зв"язку фундаментальних класичних істин із сучасними поглядами на проблему актуалізації та розвитку духовних сутнісних сил людини у багатогранності форм її духовного життя і, зокрема, в сфері мистецтва.

Розглядаючи духовний потенціал особи як інтегральну якість, яка відображає міру можливостей актуалізації духовних сутнісних сил в

цілеспрямованій соціокультурній діяльності, можна стверджувати, що в цьому духовному утворенні синтезуються всі характеристики індивідуальної особистості в унікальну структуру, що визначається та змінюється в результаті адаптації до середовища, яке постійно змінюється. Це дає змогу включити до структури духовного потенціалу особи компоненти, в яких має місце високий рівень узагальненості "особистісних сфер" за параметрами емоційності, мотивації, когнітивного стилю та вольової регуляції дій. Інтегративною основою духовного потенціалу особистості в сфері мистецтва виступає морально-естетичний досвід, який, з одного боку, розширюється і поглиблюється в процесі духовного розвитку, акумулює нагромаджені знання, вміння та навички, а з другого - сприяє саморозвитку задатків та здібностей, специфічне призначення яких у передбаченні, прогнозуванні нової діяльності, у випередженні наступної діяльності і виході за межі існуючої.

У другому розділі дисертаційного дослідження "Зміст та структурні компоненти духовного потенціалу особи в сфері музичного мистецтва" обґрунтовується, що проблема формування духовного потенціалу особи в сфері музичного мистецтва передбачає вивчення структури цього духовного утворення в контекстах музичного сприйняття, нормативно-ціннісної сфери особистості та художнього вчинку.

Підкреслюється, що музичне сприйняття, опосередковане духовним життям, естетичним відношенням до світу і художньою розвиненістю особи є рушієм її духовного збагачення. У сучасній музичній педагогіці проводиться ідея впливу досвіду музичного сприйняття на розвиток духовності особистості шляхом переживання, яке пронизує всі ступені сприйняття, віддзеркалюючи різноманітну динаміку емоційних реакцій від безпосередньо-чуттєвих проявів до вищих емоцій естетичної насолоди /О.П.Рудницька/. Музичні переживання - катарсичні передусім в своїх виховних та "евдемонічних" функціях /Л.Л.Бочкарьов/ -

виступають як духовно-почуттєві переживання, як вищі форми розвитку людської чуттєвості, в яких синтезуються афективні та інтелектуальні процеси. Феноменологічний аналіз художньої свідомості /Є.П.Крупник, Р.А.Тельчарова/ стверджує думку про діалектичну динаміку відношення особистості до мистецтва, яка полягає в повному заглибленні в світ художнього твору /емпатичне співпереживання/ і поверненні у свій власний світ /споглядання/.

В дисертації зазначається, що у споглядальному ставленні до світу "ефект відчуження" є самозаглибленням, але, це заглиблення у власну суб"єктивність насправді є лише розвитком рефлексії щодо прихованого багатства колективного людського розуму. В акті самоспоглядання здійснюється акт залучення до тотальної системи логічних смислів цілого людства. Йдеться про вихід за індивідуальну межу і прилучення до більш широкої надіндивідуальної реальності, формами якої можуть бути трансцендування у "другий світ", світ соціальної предметності, зв'язів та відносин між людьми. Зосереджена естетична споглядальність в процесі сприйняття музичних образів, будучи внутрішнім "вдлинковим баченням" /М.Бахтін/ зв'язується в дослідженні з глибинними естетичними узагальненнями інтонації, бо саме "результуюча інтонація" зберігає в собі образно-звукову цілісність твору /В.Медушевський/. Висока ступінь інтегрування соціокультурних смислів на рівні інтонаційних узагальнень забезпечує "вихід" музичної свідомості на асоціативні предметні зв'язки, на "зчеплення образів".

Емпатичне співпереживання в процесі музичного сприйняття виступає необхідною умовою забезпечення духовного зв'язку з особистісно-суб"єктивним "Я" композитора, виконавця, з спільною для всіх духовних сфер "Ми" - сфером інтерсуб"єктивності. З точки зору феноменологічного підходу до музики /Р.А.Тельчарова/, процес конститування інтерсуб"єктивного "Ми" можливий лише в умовах самоконс-

титуювання музичного "Я". Інтерсуб'єктивність тому є гарантом морально-естетичного осягнення музики, оскільки містить тенденцію самоусвідомленої ідентифікації особистості як з музичним цілим, так і з історично закріпленим в ньому людським досвідом естетичних відношень. Духовно-почуттєві переживання тут набувають нових, специфічних рис, вони перевершують чисто суб'єктивне емоційно-емпатичне реагування на музику і становлять афективно-інтелектуальну системну єдність. Акцентується на ролі здатності до розуміння логіки розгортання музичного образу в афективному компоненті духовного потенціалу особистості.

В дисертації показано, що нормативно-регулятивний компонент духовного потенціалу особи значною мірою пов'язаний з системою механізмів, які спрямовують духовну активність особистості на досягнення мети, врівноважують її можливості в рамках об'єктивно існуючих норм та цінностей. Підкреслюється, що нормативність духовно-ціннісного контексту музики зумовлена предметним ціннісно-смісловим планом культурної картини світу. Музична інтонація є духовно-ціннісною за своїми культурними витокami; вона - нормативно-регулятивна, оскільки завдяки її духовно-організуючому, спрямовуючому впливу здійснюється рух образу до ціннісної осмисленості світу. На цій основі діє система нормативно-регулятивних механізмів духовного потенціалу особистості, серед яких особливого значення набуває музично-естетичний тезаурус, і, зокрема, естетичний категоріально-понятійний фонд. Він виступає умовою самоорганізації естетичного відношення до мистецтва і створює ціннісно-смісловий фундамент взаємодії особистості з музичним мистецтвом.

Регуляція нормативної спрямованості духовного потенціалу значною мірою відбувається через такі механізми, як оцінка, оцінно-критична здатність смаку та естетичний ідеал, найголовнішим завданням яких виступає коректування нормативних та ідеальних інтенцій особистос-

ті у бік найоптимальнішого виразу несутісних сил /В.М.Відгоф/. Поряд з рефлексивними нормативно-регулятивними механізмами духовного потенціалу особистості існує більш глибинний нерефлексований прошарок - неусвідомлювана спрямованість на духовну діяльність, пов'язана з структурами людського світовідношення. В якості одного з таких регулятивів виступає світоглядна установка. В дисертації зазначається, що органічний перехід з духовно-ціннісного в інтонаційно-сміслову асоціативно викликає у свідомості особистості узагальнений образ світу, до якого прагне музична свідомість як до об'єкта освоєння. Цей асоціативний контекстуальний механізм здійснює повноту змісту конкретних музичних образів, допомагаючи досягнути динамічну структуру його ідеального "простору", прилучитись тим самим до духовного універсуму загальнолюдської культури. Прояв здатності особистості переживати гранично смислові орієнтири музичної інформації, які несуть в собі інтонаційні структури твору через асоціативні предметно-сміслові зв'язки, що репрезентують в своїй сукупності універсальність світовідношення, і складає сутність світоглядної установки в сфері музики. Розглянуті в дисертації нормативно-регулятивні механізми - цінності, оцінки, смаки, ідеали, ціннісні орієнтації, світоглядні установки - забезпечують цілеспрямовану, організовану духовну активність особистості, в якій досягається гармонійний розвиток і прояв духовних сутісних сил.

Вихідним положенням при опрацюванні поведінкового компоненту духовного потенціалу особистості в сфері музики стала асаф'євська тріада "композитор - виконавець - слухач", яка в педагогічному аспекті здійснює реальне буття музики у вигляді тріади "творення - виконання - сприйняття". Зазначається до в умовах педагогічно організованого процесу слухання музичного матеріалу розгортається як система дій. Вони орієнтовані, з одного боку, на розвиток музично-слухового досвіду як здатності до образного, виразного слухання ін-

тонації, що ґрунтується на цілому ряді музично-творчих здібностей, а з іншого - на актуалізацію духовного потенціалу особистості, який набуває форми поведінки, виступає як вчинок в його художньо-творчих параметрах. Своїм вчинком - життям особистість несе відповідальність, яка пов'язана з вмінням виразити себе та вмінням зрозуміти "іншого" /М.Бахтін/.

Структурно-соціальною одиницею художньої діяльності виступає художній вчинок, який результує діалогічну підготовку як взятую на себе відповідальність бути в концертному виступі в статусі художника чи вченого-музикознавця, представника музики, автора, педагога /В.Г.Рахніков/. "Тоталізація" особистості в художньому вчинку охоплює цілу низку форм: від естетичного аналізу музичних творів до композиторсько-виконавської імпровізації та концертного виконавства. В дисертації показано, що консенсус музичного та філософсько-естетичного в естетичному аналізі музичних творів народжує філософію "естетичного співбуття", "шлейф" музичних образів, що дарує насолоду грою структур та форм /Р.А.Тельчарова/, мобілізуючи емоційні, інтелектуальні і творчі сили особистості. Процес інтерпретування виступає не просто діяльністю музичного мислення, спрямованого на розкриття виражальних можливостей твору, а певною творчою процесуальністю, в якій актуалізуються духовні сутнісні сили з метою створення "у собі" глибинного, багатопланового слухового образу. Передчуття художньої цілісності твору, що інтерпретується чи виконується - один із найважливіших чинників і для інших видів композиторсько-виконавської діяльності, зокрема, для виконавської імпровізації, яка здійснюється на основі мисленнєвого охоплення музичного твору як творчо розкуте виконавське інтонування /творчість "вслух"/. Для цього процесу характерне оперування цілими комплексами знань, переживань, уявлень та асоціацій, які є джерелом духовної енергії, творчої сили, активності вищого "Я" /М.Чехов/. Найвищою формою органічного

прояву духовного потенціалу в музично-творчій діяльності особистості є одухотворене виконання музичного твору, вираз співпричетності концертного виступу до елементів музичного досвіду людства.

У ролі сучасних підходів до визначення структурних компонентів музично-педагогічної діяльності /Л.Г.Арчажнікова/ пропонується аналіз взаємозв'язку компонентів духовного потенціалу в структурі професійної діяльності майбутніх фахівців музичних спеціальностей. Підкреслюється, що їх конструктивна діяльність органічно пов'язана з теоретико-пізнавальною та інтелектуально-вольовою активністю, спрямованою на відбір та композиційне вибудовування нової музичної інформації. Вирішальну роль у цьому процесі відіграють нормативно-регулятивні механізми духовного потенціалу особи і передусім нагромаджений інтелектуальний та емоційний багаж – музично-естетичний тезаурус, оцінно-критична здатність смаку та естетичний ідеал. Домінантою в цьому контексті стає світоглядна установка студента, наповнена проєктивно-антиципуючими інтенціями і організована навколо специфічної людської здатності сприймати майбутнє як реальність і тому створювати все нові й нові інноваційні моделі, методичні прийоми і системи музично-творчої діяльності. Нормативно-регулятивні механізми духовного потенціалу відіграють неабияку роль і в процесі організаторської діяльності майбутнього керівника музично-творчого колективу. Саме в цьому процесі соціально значуща, спрямована на національну ідею світоглядна установка керівника перетворює колектив на інструмент впливу на окрему особистість, водночас спонукаючи її до саморозвитку, а проєктивно-нормативна функція смаку вносить у цей процес смислотворючу константу.

У дослідженні встановлено, що комунікативна діяльність майбутніх фахівців музичних спеціальностей ґрунтується на їхній здатності до емпатії та конгруентності. В цих здібностях проявляється одна з найважливіших духовних властивостей – відкритість, завдяки якій і

створюються гуманні взаємостосунки з колективом.

Естетичний категоріально-понятійний фонд, смаки, ідеали, ціннісні орієнтації та світоглядні установки детермінують напрям і хід дослідницької діяльності майбутнього фахівця. Націленість дослідницьких пошуків на прискорений інтелектуальний та особистісний розвиток учасників музично-творчих колективів, формування в них нових духовних якостей, необхідних для життя в сучасному суспільстві, а також на розв'язання актуальних музикознавчих проблем, складає найвищий гуманістичний зміст і, водночас, як і будь-який соціально значущий вчинок, носить інтерсуб'єктивний характер.

Найхарактернішим показником органічного прояву духовного потенціалу в художньо-творчій діяльності майбутнього фахівця є феномени виконавської та педагогічної імпровізації. Зазначається, що симультанні уявлення актуалізують афективні, нормативно-регулятивні та поведінкові процеси духовного потенціалу особистості фахівця, опонувають його до творчої самореалізації. Залученість "почуттєво-ментальних стратегій" /В.Г.Ражніков/ до загальнолюдських переживань у виконавському процесі - кінцева мета емоційного напрямку в професійній структурі майбутнього фахівця. Виконавський потенціал визначається рівнем розвиненості здібностей до емоційно-емпатичного проникнення в образний світ твору, до осмислення логіки розгортання музичної думки, до духовно-почуттєвих /світоглядних/ переживань.

Третій розділ - "Організаційно-методична система формування духовного потенціалу майбутнього фахівця в сфері музичного мистецтва" - присвячений характеристиці основних компонентів процесу формування духовного потенціалу майбутнього фахівця як педагогічної системи.

Проблема формування духовного потенціалу майбутнього фахівця в сфері музичного мистецтва складна і багатогранна, тому її вирішення безпосередньо залежить від структури та функціонування системи.

зумовлені єдністю навчально-виховного, навчально-пізнавального та самоосвітнього процесів. Освітній процес в цілому, як свідчать результати дослідно-експериментальної роботи, це діяльна і відкрита система, котра передбачає функціональну диференціацію елементів, порушення стабільності, рівноваги, приплив енергії ззовні. У рамках системного підходу процес формування духовного потенціалу розглядається як взаємодія чотирьох основних системоутворюючих компонентів: цільового, комунікативного, змістовно-операційного та аналітико-результативного. У дисертації розкривається сутність цільового компоненту системи, яка полягає у забезпеченні умов для розширення можливостей актуалізації духовних сил майбутніх фахівців у цілеспрямованій соціокультурній діяльності, поглибленні морально-естетичного досвіду в ході професійного та особистісного становлення. Домінуючу роль у системі відіграє комунікативний компонент, який віддзеркалює стиль суб"єкт-суб"єктних відносин в освітньому процесі і створює ареал реалізації діалогової взаємодії викладача з студентом. Найважливішим елементом цієї взаємодії є подвійний зворотній зв"язок, який тільки і може привести до ціннісно-смыслової рівності, обміну духовними цінностями в стані співробітництва та співтворчості. Запропонована група комунікативних факторів уможливила в однаковій мірі конструювати як характерні емоційно-естетичні діалоги-трилоги в процесі індивідуального навчання, так і діалоги-полілоги в групових та колективних формах музично-творчої діяльності студентів.

В дисертації показано, що функціонування, розвиток і саморозвиток системи формування духовного потенціалу студентів значною мірою залежить від визначення сукупності його джерел, принципів, форм, методів та умов, що складають її змістовно-організаційний компонент.

Зазначається, що духовне самовизначення особистості студента відбувається на основі вироблення свого індивідуального відношення

до всього соціокультурного простору: найближчого субкультурного і більш віддаленого транскультурного. На основі характеристики особливостей включеності особистості студента в культуру визначені джерела формування його духовного потенціалу. В індивідуальному, мікрокультурному просторі реалізується самосвідомість особистості студента, його "Я-концепція", а джерелом духовного потенціалу виступають самопізнання, самовиховання та самовдосконалення. Субкультурний простір створює умови для прояву безпосереднього впливу соціальних інститутів – системи освіти, закладів культури, засобів масової інформації, сім'ї – на формування духовного потенціалу студентів. Дослідженням встановлено, що навчально-виховний процес у вузі культури може виступати джерелом духовного потенціалу студентів лише за умови реалізації гуманістичної мети їхньої професійної підготовки, на основі цілісного відтворення змісту освіти, який адекватно відображає картину світу. Підкреслюється, що проблема формування картини світу тісно пов'язана з перетинанням субкультурного і транскультурного просторів. Джерелами духовного потенціалу студентів стають різні варіанти культурних контекстів, які створюють особливу діалогічну сферу буття /соціальні інститути, субкультурні зв'язки молодіжних рухів, релігійних об'єднань тощо/. Найхарактернішим показником включеності студентів у транскультурний простір є їхня участь в масових формах культурної самодіяльності.

В основу побудови та відбору системи принципів формування духовного потенціалу студентів вкладені ідеї філософії сучасної освіти, які відповідають потребам суспільства і відображають закономірності сучасного вузівського навчально-виховного процесу. В контексті нової філософії освіти особливого значення набувають гуманістичні концепції, що ґрунтуються на пріоритетах вищих духовних цінностей і відображають, з одного боку, взаємодію людей з усіма явищами природи, з космосом, а з іншого – діалогову взаємодію між людьми.

Мінімальною базовою основою для всіх типів освіти виступає система принципів нової діалектичної методології субстанційної єдності та діалогової згоди /В.С.Лутай/. Принцип особистісного підходу впливає з признання унікальності суб"єктного досвіду, що збагачується, розширюється і перетворюється в процесі взаємодії з дидактично трансформованим соціокультурним досвідом і, тим самим, складає "вектор" формування духовного потенціалу індивідуальної особистості.

Зміст професійної підготовки студентів складає соціокультурна спрямованість навчально-виховного процесу у вузі культури, види пізнавальної, науково-дослідної, пізнавальної та практичної діяльності, які імітують різноманітні моделі їхньої майбутньої професійної роботи. В цьому процесі важливого значення набувають форми її організації /індивідуальні, парні, групові, колективні/, які відтворюють соціальний контекст і виявляють вплив на формування духовного потенціалу студентів. В дисертації обґрунтовується класифікація методів, які в реальному педагогічному процесі застосовуються не ізольовано, а з врахуванням змісту структурних компонентів духовного потенціалу студентів і умов, що забезпечують їх взаємодію. Група евристично-пошукових методів спрямована на розвиток афективно-інтелектуальних та творчих сил студентів на основі діалогової взаємодії. В групу нормативно-регулятивних ввійшли методи, які ґрунтуються на специфіці теоретико-пізнавальної та оцінної діяльності студентів і орієнтовані на розвиток смаків, ідеалів, світоглядних установок. Група медитативних методів спрямована на встановлення гармонійної рівноваги фізіологічних та духовних сил особистості студента.

Зазначається, що процес формування духовного потенціалу майбутніх фахівців органічно зв"язаний з проблемами соціально-педагогічних перетворень, які орієнтують на демократизацію соціальних інститутів освіти, її гуманізацію, на повернення до національних

культурно-історичних традицій. В зв'язку з цим, акцентується на необхідності виділення соціально-педагогічних умов, що забезпечують успішну реалізацію системи формування духовного потенціалу студентів, а саме: 1/ орієнтація студентів на збереження та відтворення інтелектуального потенціалу українського народу в загальнолюдському контексті; 2/ посилення гуманістичної функції навчально-виховного процесу з використанням парадигмальних підходів у вихованні; 3/ розвиток професійної компетентності на основі включення студентів у соціокультурну діяльність. Визначення соціально-педагогічних умов формування духовного потенціалу студентів дає уявлення про зміст системи педагогічних заходів, необхідних для забезпечення результативності організаційно-методичної системи, вивчення якої складає сутність аналітико-результативного компоненту.

Підкреслюється, що процес формування духовного потенціалу студентів неперервно розвивається, володіючи здатністю до відскока при умові чіткої наукової організації керування ним. Керувати процесом формування духовного потенціалу студентів - це означає передусім спрямовувати, допомагати на основі чіткого планування, організації та контролю цим процесом в цілому /В.П.Симонов/ і, тим самим, забезпечувати якнайкраще функціонування системи в заданих прогнорозово-часових характеристиках.

У четвертому розділі - "Динаміка формування духовного потенціалу студентської молоді" - обґрунтовується критерії та показники сформованості духовного потенціалу студентів; проводиться порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій студентської молоді; висвітлюються основні напрями реалізації системи та аналізуються результати дослідно-експериментальної роботи.

З урахуванням існуючих у філософській, соціологічній, психологічній та педагогічній літературі концептуальних підходів до вивчення духовного світу людини виділено три групи критеріїв сформо-

ваності духовного потенціалу студентів /афективні, нормативно-регулятивні, поведінкові/.

Афективні критерії характеризують "емоційно-вольовий" тон духовного потенціалу, ґрунтуються на досвіді музичного сприйняття і включають такі показники:

- здатність до емоційно-емпатичного реагування на музику;
- здатність до розуміння логіки розгортання музичного образу;
- здатність до духовно-почуттєвого переживання.

Нормативно-регулятивні критерії дають можливість оцінити дію механізмів, що виявляють потенційно-регулятивну силу у формуванні духовного потенціалу студентів:

- глибина категоріально-понятійного фонду;
- оцінно-критична здатність смаку та ідеал;
- характер світоглядної установки;
- узгодженість ідеалізованого "Я" з актуальним "Я".

Поведінкові критерії спрямовані на оцінку рівня сформованості професійних вмінь та характеру творчої самореалізації студентів:

- прагнення до творчої самореалізації в процесі інтерпретаційної та імпровізаційної діяльності;
- здатність до вироблення особистісних стратегій у вирішенні нестандартних професійних проблем;
- творча активність в соціокультурній сфері.

У відповідності до визначених критеріїв діагностування духовного потенціалу студентів проводився констатувчий експеримент, який охопив вузи культури України /Київський, Рівненський, Харківський та Миколаївський філіал Київського/, музично-педагогічні факультети педагогічних університетів /Кіровоградський, Київський, Південноукраїнський/, а також Донецьку консерваторію ім. С.Прокоф'єва.

Констатувчі зрізи проводились впродовж десяти років за трьома напрямками і охопили біля 2 тисяч студентів.

В рамках першого напрямку досліджувалась емоційно-почуттєва сфера студентів з застосуванням проєктивних методик /кольорове письмо А.М.Лутошкіна, проєктивний малюнок/. В дисертації наведені дані, які свідчать про характер емоційного реагування студентів на прослухані твори. Зіставлення отриманих результатів з прогнозованим емоційним станом групи показали адекватність емоційного реагування студентів на музику композиторів-класиків, духовну музику українських композиторів. Неадекватним виявилось емоційне реагування студентів на музичні твори сучасних композиторів, що можна пояснити складністю сприйняття конструктивно-формуотворюючих особливостей цієї музики. Дослідженням встановлено, що проєктивні малюнки через своє просторове та кольорове рішення здатні відобразити феноменальний блок сприймання музики. Прихований план символу в проєктивному малюнку відображає афективно-інтелектуальну єдність духовних почуттів, які перевершують рівень емоції як модальності психічних явищ і "резонують в ціле" /переживання предмету і світу як цілого/. Дослідження показало, що відсутність здатності до розуміння логіки розгортання цілісного музичного образу означає неможливість "одухотворення" почуттєвих переживань, що виникають в процесі його сприймання.

Результати дослідів, проведених у рамках другого напрямку констатуючого експерименту, присвяченого вивченню нормативно-регулятивних механізмів духовного потенціалу студентів, свідчать про те, що більшість студентів не володіє знаннями виражальних можливостей музичних засобів у розкритті морально-естетичного смислу категорій естетики, стилевих, жанрових, формуотворюючих особливостей музичної мови. Естетичний аналіз музичних творів з репертуару музично-творчих колективів показав, що оцінно-критична здатність смаку, ідеал та світоглядна установка виявляють свої нормативно-регулятивні функції в залежності від рівня сформованості досвіду оцінної ді-

яльності. Результати дослідження співвідношення актуальної та ідеальної "Я-концепції" студентів за допомогою методики Т.Лірі свідчать про позитивний зв'язок між ступенем розходження самооцінки та ідеалу, а також їх готовністю до духовного саморозвитку.

Інтегральним показником сформованості поведінкового аспекту духовного потенціалу студентів /третій напрям констатувачого експерименту/ стала їхня готовність перенесення внутрішньо прийнятих духовних цінностей у нові нестандартні ситуації. Серія експериментів, спрямованих на виявлення рівнів творчого освоєння способів вербальної та виконавської інтерпретації довела характерну для всіх опитаних тенденцію - відсутність творчого "Я" інтерпретатора. В дисертації наведені дані про сформованість професійних вмінь та морально-естетичних якостей майбутніх фахівців, одержані за допомогою рейтингу компетентних осіб.

Узагальнення результатів трьох напрямів констатувачого експерименту дало підстави для визначення рівнів сформованості духовного потенціалу студентів. Низький рівень /51,7%/ характеризується відсутністю у студентів здатності до глибокого духовно-почуттєвого переживання творів мистецтва. Студенти цього рівня володіють обмеженим категоріально-понятійним фондом, що значною мірою детермінує неусвідомленість категорій естетики, слабку аргументованість суджень в процесі аналізу музичних творів. У них спостерігаються значні розходження між актуальною та ідеальною "Я-концепціями", що свідчить про нереалізованість ідеалу. Ці студенти не виявляють інтересу до роботи у музично-творчих колективах, не прагнуть до творчої самореалізації в навчальній, кваліпрофесійній та професійній діяльності, що відображається на низькому рівні сформованості професійних вмінь.

Середній рівень /34,5%/ сформованості духовного потенціалу властивий студентам з адекватним емоційно-емпатичним реагуванням на музику, розвинутою здатністю до духовно-почуттєвого переживання, ка-

тегоріально-понятійного фонду, орієнтацією на нормативний тип морально-естетичного оцінювання творів. В своїй ідеальній "Я-концепції" студенти відзначають прагнення до співробітництва, готовність допомагати, співчувати іншим, докладати зусиль до реалізації своєї мети, однак значні розходження з актуальною "Я-концепцією" свідчать про певну нереалізованість ідеалу. Ця група студентів виявляє інтерес до роботи музично-творчих колективів, але їм не вистачає націленості на активне самоутвердження, творчу самореалізацію у навчальній, квазіпрофесійній та професійній діяльності, що певною мірою впливає на вдосконалення їхніх професійних вмінь.

Високий рівень /13,8%/ сформованості духовного потенціалу властивий для студентів, яких об'єднує здатність до глибокого духовно-почуттєвого переживання творів мистецтва, самотрансцендування та інтенціональне сприйняття музичного образу, активність категоріально-понятійного фонду, аргументованість оцінних суджень в процесі аналізу музичних творів, високий ступінь співпричетності до всього, що являє духовну цінність музичного образу /співпереживання, співчуття, співстраждання/. Незначні розходження між актуальною та ідеальною "Я-концепцією" свідчать про повну реалізованість ідеалу. Студенти характеризуються яскраво вираженим інтересом до роботи у музично-творчих колективах, творчим відношенням до різних видів діяльності /навчальної, квазіпрофесійної та навчально-професійної/, наполегливістю в удосконаленні своїх творчо-виконавських вмінь та знань в соціокультурній сфері.

У дисертації зазначається, що дослідження проблеми духовного потенціалу студентів значною мірою зумовлюється чинниками соціокультурного розвитку суспільства. Порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій сучасних студентів музичних спеціалізацій вузів культури і педвузів України та їхніх ровесників 80-х років дав можливість вия-

вити низку тенденцій, в яких яскраво відображений характер соціокультурних змін в Україні. Найбільш суперечливими виявились порівняльні дані щодо ціннісного відношення до діяльності музично-творчих колективів, в якому, з одного боку, спостерігається тенденція до зниження ціннісного престижу колективної діяльності як частки загальної справи, а з іншого - посилення цінності колективного виконавства як можливостей професійного вдосконалення та естетичного збагачення особистості студента. Це свідчить про зниження суспільно-прогресивної спрямованості студентів, в якій гармонійно поєднуються суспільні та особисті інтереси і переважає прагнення виявити себе в суспільно-корисних видах діяльності.

В дисертації висвітлюється зміст трьох етапів формування духовного потенціалу студентів, пов'язаних з активізацією духовних сутнісних сил на основі діалогової взаємодії, розширенням морально-естетичного досвіду в музично-творчих колективах та стимулюванням творчої самореалізації студентів у соціокультурній сфері.

Метою першого етапу була орієнтація студентів на гуманістичний зміст професії - збереження та розвиток інтелектуального потенціалу нації в контексті загальнолюдських цінностей. Ця мета була реалізована в розробленому нами інтегративному спецкурсі "Духовний потенціал музичного мистецтва", покликаному сприяти узагальненню та систематизації філософсько-естетичних, музикознавчих, психолого-педагогічних знань, спрямованих на розкриття феномену духовного потенціалу музики, створення цілісного уявлення про актуальний стан наукових підходів до його розвитку. Зміст основних розділів спецкурсу містить широко представлене історико-теоретичне осмислення аксіологічної тріади Істина - Добро - Краса як основи духовного потенціалу мистецтва; концептуальне уявлення про кристалізацію в музиці естетичної нормативності інтонаційних поєднань, які надають специфічний аспект "моральному пафосу" музики і, зокрема, народній му-

зичній творчості. Цілісне уявлення про актуальний стан та перспективи проблеми духовного потенціалу мистецтва дало можливість студентам виробити власні методологічні орієнтири, власну концепцію духовного розвитку. Цьому сприяли дидактичні умови вивчення матеріалу, які викликали потребу в активній взаємодії та постійній узгодженості двох видів досвіду: дидактично переробленого соціально-культурного досвіду, що існує у вигляді програмного матеріалу та особистісного досвіду, що нагромаджується на основі суб"єкт-суб"єктного спілкування і обумовлених ним ситуацій, що проявляються у формі переживання, смислотворчості та саморозвитку /згідно з В.Сєріковим/. Використання різних варіантів лекцій проблемного типу /лекції-форуми, лекції-пресконференції, лекції вдвох тощо/, евристично-пошукових методів /методи проблемної групи, групової терапії, групового "дзиччання", "акваріум" тощо/ на семінарських та практичних заняттях сприяло активізації афективно-інтелектуальних сил студентів в процесі навчального діалогу. Нетрадиційна форма спілкування з духовною музикою - заняття-есе - мала на меті створення багатшаровості образів /"надлишкового бачення", за М.Бахтіним/, поряння студентів у ситуацію нерелфектованого, неусвідомленого переживання "духовних реальностей", що відкривало можливість здійснювати "зв'язок світів" - трансцендентного та поцейбічного. Логіка освоєння інтегрованого спецкурсу передбачала активізацію розумових сил, критичного мислення шляхом стимулювання самостійної дослідницько-експериментальної діяльності студентів. В дисертації підкреслюється, що регульованою засадою у закладанні основ інтелектуальної активності майбутніх фахівців служив зміст дослідницьких проблемних ситуацій та казусів у спецкурсі "Основи наукових досліджень". Взаємопроникнення двох спеціальних курсів сприяло формуванню готовності студентів реалізувати свою гуманістичну концептуальну позицію

в подальшій навчально-дослідницькій та професійній діяльності.

Другий етап формування духовного потенціалу студентів передбачав розширення морально-естетичного досвіду в музично-творчому колективі на основі колективного естетичного аналізу музичних творів, який ґрунтувався на таких основних положеннях: 1/ морально-естетична спрямованість музичного образу виявляється в самому інтонаційному матеріалі твору; 2/ осягнення морально-естетичної цінності музики багатогранне і залежить від повноцінності музичного сприйняття; 3/ основу повноцінного сприйняття та оцінювання музичного твору складає дискретність та континуальність. Колективний естетичний аналіз музичних творів проводився в процесі репетиційних занять-діалогів як метод постійного звернення оцінної свідомості студентів до почуттєво-смыслового контексту творів. Осягнення морально-естетичної сутності музичного образу передбачало посилене вслуховування в інтонацію. В дисертації зазначається, що механізм інтонаційно-пластичної генералізації /конкретно-почуттєвого узагальнення, за В.Медушевським/ допомагає сформувати систему ознак узагальненої інтонації, сконцентрувати в найузагальненіших проявах "пафос інтонаційних відношень" /О.Маркова/. Здатність до узагальнення є передусім симультанним усвідомленням всього інтонаційного розвитку, що відображає цілісність, зміст явища, тому вона може розглядатись як здатність до осмислення засобів виразності в морально-естетичному аспекті. Контекстуальні умови застосування того чи іншого елемента музичної мови є лихидним моментом у визначенні ознак узагальненої інтонації, яка у згорнутому вигляді відображає втілену в образі естетичну категорію. Серед прийомів узагальнення інтонації особливо виділяється метафоризація, символізація та узагальнення тематичної організації та композиції твору в процесі "мозкового штурму". Методи порівняння та зіставлення використовувались для виявлення мелодико-інтонаційних зв'язків між

творами за принципами тотожності та контрасту. Реалізації етапу розширення морально-естетичного досвіду студентів у музично-творчому колективі сприяли ігрові ситуації, змагання між групами, контроль та самоконтроль. В дисертації наведені приклади використання соціально-рольової організації діяльності студентів у процесі лабораторних занять, розкриті органічні взаємозв'язки репетиційних занять-діалогів музично-творчого колективу з індивідуальними заняттями у виконавських класах та позанавчальній музично-виконавській діяльності студентів.

Третій етап формування духовного потенціалу студентів передбачав стимулювання творчої самореалізації у соціокультурній сфері. В якості експериментального майданчика були використані заняття спецкурсу "Формування морально-естетичної культури як важливого напрямку діяльності керівника музично-творчого колективу" та виробнича практика. Спираючись на ідею "педагогіки спокою та активності" /Т.Ф.Яркіна/ в методиках стимулювання творчої самореалізації студентів враховувався пошук розумного поєднання спокою та динаміки. В дисертації наведені приклади використання стратегічних і тактичних прийомів емоційного впливу на студентів в організації занять спецкурсу, а також проаналізована тренінгова програма, спрямована на формування вмінь володіти своїм емоційним станом /релаксаційний тренінг/, встановлювати контакти /комунікативний тренінг/, на вироблення комплексу професійних вмінь /педагогічний та дозвілєвий тренінг/. Оволодіння прийомами релаксації передбачало вміння зайняти "споглядальну позицію" з метою подальшого осягнення духовно-почуттєвого переживання - "сердечного споглядання" /І.О.Ільїн/, спрямованого до абсолютних цінностей в процесі сприймання музичних творів. В ході комунікативного тренінгу процес спількування стимулювався спеціально розробленими вербальними та невербальними вправами в парах, рольовими іграми, елементами психодрами, груповими дискусіями. Тренінги виключа-

ли низку прийомів, спрямованих на поглиблення самосвідомості, креативності /прийоми онтопсихологічної музикотерапії, танцювальна терапія, обговорення проєктивних малюнків тощо/. Включення у навчальний процес тренінгових методик органічно пов'язувалось з стимулюванням творчої самореалізації студентів у реальній соціокультурній діяльності в період виробничої практики /диригентської, інструментально-виконавської, педагогічної/. В дисертації проаналізовано процес творчої самореалізації студентів у навчальних, аматорських та професійних музично-творчих колективах, Центрі дозволя, карнавалізованій події.

Перевірка ефективності впровадження організаційно-методичної системи формування духовного потенціалу студентів у навчально-виховний процес показала, що внаслідок експериментальної роботи відбулися зміни в структурі його компонентів. У студентів експериментальної групи значно глибше, ніж у студентів контрольної групи, виявилось емоційно-ціннісне світопереживання, відображене в проєктивному малюнку під враженням прослуханих музичних творів, намітилась тенденція до поглибленого естетичного категоріально-понятійного фонду і музично-естетичного тезаурусу в цілому, про що свідчить естетичний аналіз музичних творів. Якщо до проведення формуючого експерименту у майбутніх фахівців переважали нормативний та суб'єктивний типи оцінно-практичної здатності смаку, то після нього більшість з них показали найвищий ціннісно-смісловий тип оцінювання музичних творів. В результаті проведеної дослідно-експериментальної роботи в музично-творчих колективах стала більш адекватною самооцінка студентів, покращилось взаєморозуміння в процесі колективного втілення творчих ідей, зросла творча активність у соціокультурній сфері. Після проведення експерименту кількість студентів з високим рівнем сформованості духовного потенціалу виросла в експериментальній групі від 13,6% до 25,7%, в той час, як в контрольній

кількість студентів з високим рівнем збільшилась від 11,3% до 14,5%, а з низьким зменшилась від 50,7% до 34,5%.

Проведене дослідження дало можливість зробити узагальнення щодо впровадження організаційно-методичної системи формування духовного потенціалу студентів у навчально-виховний процес вузів культури і педвузів і сформулювати такі теоретичні і практичні висновки:

1. На переломних етапах суспільного розвитку загострюється інтерес до глибинних проблем людського буття. Одним з найхарактерніших ознак суспільного розвитку в Україні є безперервне зростання актуальності духовної проблематики в сфері освіти і виховання. Духовність нашого суспільства, його можливості реалізувати нагромаджений потенціал, включити в творчу роботу силу і енергію молодих людей значною мірою залежать від ефективної освітньої системи, її здатності відгукнутися на веління нового періоду історичного розвитку. Особливої значущості набуває проблема формування духовного потенціалу майбутніх фахівців соціокультурної сфери, покликаних збагачувати інтелектуальний потенціал українського народу, зберігати та примножувати традиції національної культури, формувати морально-естетичні ідеали підростаючого покоління.

2. Вивчення сучасного стану проблеми формування духовного потенціалу студентів музичних спеціальностей в педагогічній теорії та практиці, а також категоріальний аналіз проблеми у вітчизняній та зарубіжній філософській літературі дали можливість зробити комплексне філософське і психолого-педагогічне обґрунтування феномену духовного потенціалу, який виростає з трьох взаємопов'язаних засад: досвіду гармонійного розвитку духовних сутнісних сил; інтегрування пізнавальної, емотивної та волюнтаристичної складових світовідношення; діяльнісного ставлення до дійсності. Духовний потенціал особи як інтегральна якість, яка відображає міру можли-

тей актуалізації духовних сутнісних сил в цілеспрямованій соціокультурній діяльності, синтезує всі характеристики і індивідуальної особистості в унікальну структуру, що визначається та змінюється в результаті адаптації до середовища, що її оточує.

3. Розкриття змісту природної, соціальної та культурно-сислової детермінації духовності уможливило визначення типології духовного потенціалу особи, яка ґрунтується на онтологічному аспекті розгляду цінностей в світоглядному ракурсі буття людини і суспільства. Цей підхід детермінується зміною аксіологічних парадигм у бік усвідомлення пріоритетів вищих духовних цінностей, що, по суті, є одним з найголовніших напрямів сучасної духовної еволюції людини. Дослідженням встановлено, що ключ до розуміння діалектичних зв'язків між типами духовного потенціалу мистецтва знаходиться у виявленні аксіологічних контекстів, в яких відображається взаємозв'язок мистецтва з вищими духовними цінностями - Красою, Добром, Істиною. Аналіз аксіологічних контекстів уможливив виявлення низки специфічних особливостей взаємодії естетичного, морального та теоретичного потенціалів мистецтва, які відображають міру можливостей актуалізації духовних сутнісних сил у реальній культурній ситуації та надбуттєвості.

4. Структурування духовного потенціалу особистості ґрунтується на узагальненості "особистісних сфер" за параметрами емоційності, мотивації, когнітивного стилю та волевої регуляції дій, на основі якої виокремлюються його найважливіші компоненти - афективний, нормативно-регулятивний та поведінковий. Дослідження змісту та структурних компонентів духовного потенціалу особистості в сфері музичного мистецтва свідчать про те, що вони зумовлені контекстами музичного сприйняття, нормативно-регулятивних механізмів та художнього вчинку. Афективні процеси характеризуються здатністю до духовно-почуттєвих переживань. Ці переживання ґрунтуються на посл-

нанні емоційно-емпатичного реагування на музику з раціональною осмисленістю почуттєвих вражень, що забезпечує "вихід" особистості в сферу інтерсуб'єктивності. Нормативно-регулятивні механізми /оцінки, смаки, ідеали, ціннісні орієнтації та світоглядні установки/ забезпечують цілеспрямовану духовну активність особистості, в якій досягається гармонійний прояв і розвиток духовних сутнісних сил. У формах художнього вчинку здійснюється творча самореалізація особистості, актуалізація її духовних сутнісних сил.

5. У структурі професійної діяльності майбутнього фахівця органічний взаємозв'язок структурних компонентів духовного потенціалу виступає контекстом детермінації професійних вмінь та знань, а також моделі професійно значущих якостей. Інтегративною основою духовного потенціалу майбутнього фахівця є морально-естетичний досвід, який, включаючи в себе досвід музичного сприйняття, освоєння категорій естетики, оцінної та ціннісно-орієнтаційної діяльності, розширюється і поглиблюється в процесі духовного розвитку.

6. Інтеграційні культурні процеси, що виступають могутнім фактором у вирішенні глобальних проблем людства, детермінують пошук джерел формування духовного потенціалу майбутніх фахівців соціокультурної сфери в глибинних процесах функціональних зв'язків макро- і мікросоціумів. Ментальний, індивідуально-культурний, субкультурний і транскультурний рівні особливостей включеності майбутніх фахівців у культуру визначають соціальні інститути формування їхнього духовного потенціалу, а саме: заклади культури, засоби масової інформації, спілкування і самовиховання.

7. Провідним фактором формування духовного потенціалу студентської молоді є теоретично обґрунтована і експериментально апробована організаційно-методична система, основні компоненти якої /цільовий, комунікативний, змістовно-організаційний та аналітико-результативний/ характеризуються тим, що між ними існує взаємобумов-

лений зв'язок. Домінуючу роль в системі формування духовного потенціалу студентів відіграє комунікативний компонент, який віддзеркалює стиль суб"єкт-суб"єктних відносин, в освітньому процесі і створює ареал реалізації діалогової взаємодії викладача з студентом. Цілісність, взаємозалежність компонентів системи забезпечується внутрішніми афективними, нормативно-регулятивними та поведінковими процесами, зв'язаними з актуалізацією духовних сутнісних сил майбутніх фахівців.

8. Розроблена в ході дослідження концепція формування духовного потенціалу майбутніх фахівців соціокультурної сфери здійснюється за допомогою соціально-педагогічних умов, які сприяють зміцненню системного характеру цього явища. Ними є: 1/ орієнтація студентів на збереження та відтворення інтелектуального потенціалу українського народу в загальнолюдському контексті; 2/ посилення гуманістичної функції навчально-виховного процесу з використанням парадигмальних підходів у вихованні; 3/ розвиток професійної компетентності на основі включення студентів у соціокультурну діяльність. Ці умови ведуть до органічного поєднання ментального, індивідуально-культурного; субкультурного і транскультурного просторів, що створюють сферу дії саморегульованих культурних процесів; уможливають використання засобів цілеспрямованого впливу на основі організаційного та методичного забезпечення процесу формування духовного потенціалу майбутніх фахівців.

9. Критерії сформованості духовного потенціалу студентської молоді визначаються як характеристики його афективних, нормативно-регулятивних та поведінкових компонентів і включають такі показники: здатність до емоційно-емпатичного реагування на музику; здатність до розуміння логіки розгортання музичного образу; здатність до духовно-почуттєвого переживання /афективні критерії/; глибина категоріально-понятійного фонду; оцінно-критична здатність смаку

та ідеал; характер світоглядної установки; узгодженість ідеального "Я" з актуальним "Я" /нормативно-регулятивні критерії/; прагнення до творчої самореалізації в процесі інтерпретаційної та імпровізаційної діяльності; здатність до вироблення особистісних стратегій у вирішенні нестандартних професійних проблем; творча активність в соціокультурній сфері /поведінкові критерії/.

10. За результатами порівняльного аналізу ціннісних орієнтацій сучасних студентів вузів культури і педвузів та їх ровесників у 1986 році виявлено деякі тенденції в становленні їх ціннісного відношення до різних видів мистецтва, до навчальних музично-творчих колективів і до майбутньої професійної діяльності, як от:

- підвищення інтелектуалізації процесу ціннісного орієнтування в жанрах музики;

- посилення цінності колективного виконавства як джерела естетичного спілкування та професійного становлення;

- зникнення суспільно-прогресивної спрямованості студентів, в якій гармонійно поєднуються суспільні та особисті інтереси;

- стабільність орієнтацій на професійні цінності.

11. Проведене дослідження дало змогу визначити етапність, в якій відображена сутнісна динаміка формування духовного потенціалу студентів: від створення на ціннісно-методологічній основі концептуальної позиції, яка орієнтує на гуманістичний смисл професії - через розширення морально-естетичного досвіду в музично-творчому колективі - до творчої самореалізації в соціокультурній сфері.

12. Апробація соціально-педагогічних умов формування духовного потенціалу студентів підтвердила, що взаємозв'язок форм організації навчальної, квазіпрофесійної та навчально-професійної діяльності студентів характеризується багатьма параметрами, серед яких передусім виділяються контекстність та інтерсуб'єктивність. Вплив соціального контексту, як смислоутворюючого фактору, на формування ду-

ховного потенціалу студентів полягає в тому, що він наповнює організаційні форми навчання особистісними смислами, які, перетворюючись в духовні цінності, підносяться від розрізаних ідей до інтегрованої "ективності".

13. Апробація методики формування духовного потенціалу студентів показала, що серед запропонованого комплексу форм та методів найважливіше значення мають:

- навчальні діалоги-трилоги /студент - музичний твір - художньо-музичний текст - викладач/, навчальні діалоги-полілоги /в групових та колективних формах музично-творчої діяльності студентів/, "великі діалоги" /карнавалізована подія/, які створюють умови для перетину ментального, субкультурного і транскультурного просторів;

- колективний естетичний аналіз музичних творів як засіб постійного звернення оцінної свідомості до почуттєво-сміслового контексту твору, в результаті чого формується досвід музичного сприйняття, освоєння категорій естетики, втілених у художньо-образних структурах, нагромаджується досвід оцінної та ціннісно-орієнтаційної діяльності;

- поєднання у навчально-виховному процесі динаміки /активізації афективно-інтелектуальних сил/ із спокоєм /досягнення релаксаційного стану, створення "споглядалної позиції"/.

Разом з тим наше дослідження не розв'язує всіх питань формування духовного потенціалу студентської молоді. Особливу евристичну значущість представляє проблемне поле духовного потенціалу для розгортання таких напрямів досліджень, як формування національної свідомості студентської молоді; методична інтерпретація і подальший розвиток змісту і компонентної структури духовного потенціалу особи в контексті ідей синергетики; вплив функціонального взаємо-

зв'язку мікро- і макросередовища на процес духовного розвитку майбутнього фахівця соціокультурної сфери.

Основні результати дослідження висвітлені в таких публікаціях автора:

Монографії, посібники та навчально-методичні рекомендації

1. Формування духовного потенціалу студентської молоді. - Київ, 1996. - 253 с.

2. Морально-естетичне виховання учнівської молоді. - Київ-Переяслав-Хмельницький, 1993. - 62 с. /у співавторстві, авторських 1,5 д.а./.

3. Виховний потенціал музики: морально-естетичний аспект. - Київ, 1993. - Денюнов. в УкрНІИМТИ, 23.03.93. - № 646. - Уж.93. - 120с. /у співавторстві, авторських 2,5 д.а./.

4. Методичні рекомендації до програми вивчення рівнів сформованості морально-естетичного досвіду студентів вузів культури. - Київ, 1987. - 28 с.

5. Методичні рекомендації до спецкурсу "Формування морально-естетичної культури як важливий напрямок діяльності керівника самодіяльного художньо-творчого колективу". - Київ, 1988. - 51 с.

6. Методичні рекомендації до організації та проведення занять з курсу "Вивчення оркестрових інструментів". - Київ, 1990. - 28 с.

7. Самостійна робота студентів вузів культури в курсі "Вивчення оркестрових інструментів". - Київ, 1991. - 30 с.

8. До проблеми керування процесом формування морально-естетичного досвіду студентів вузів культури. - Київ, 1992. - 10 с.

9. Студентський музично-творчий колектив в умовах духовного відродження. - Київ, 1992. - 14 с.

10. Методичні рекомендації до вивчення курсу "Основи наукових досліджень". - Київ, 1992. - 36 с.

11. Духовний потенціал музичного мистецтва: програма спеціального інтегративного курсу для студентів вузів культури. - Київ, 1995. - 20 с.

12. Методичні рекомендації до використання тестових завдань в класі специнструменту. - Київ, 1995. - 20 с. -/у співавторстві, авторських 0,3 д.а./.

13. Методичні рекомендації по організації та проведенню виконавської практики студентів у класі баяна. - Київ, 1996. - 24 с. -

/у співавторстві, авторських - 0,5 д.а./.

14. Методи активізації естетичної діяльності студентів оркестрової спеціалізації у вузі культури: Методичні рекомендації по використанню активних методів навчання культурноосвітніх працівників. - Київ, 1990. - 2,5 д.а. /у співавторстві, авторських 0,1 д.а./.

Статті в наукових збірниках і журналах, матеріали,
тези доповідей на наукових конференціях

1. Проблеми формування духовного потенціалу майбутніх керівників художньо-творчих колективів // Питання культурології. Міжвід. збірник. № 2. - Київ, 1992. - С. 92-100.

2. Про нові концептуальні підходи до професійної підготовки спеціалістів народно-інструментального жанру // Питання культурології. Мужвід. збірник. № 12. - Київ, 1992. - С. 79-86 /у співавторстві, авторських 0,1 д.а./.

3. Про рівні прояву морально-естетичного досвіду особистості у сфері музичного мистецтва // Теоретичні питання морального та естетичного виховання. Збірник наук. повідомлень. - Київ, 1992. - С. 28-33.

4. Проблеми управління процесом формування морально-естетичного досвіду студентів // Проблеми формування культури студентської молоді. - Збірник наук. праць. - Челябінськ, 1993. - С. 164-169 /рос. мовою/.

5. Духовний потенціал особи: пошук нових парадигм // Питання культурології. Міжвід. збірник, № 13, 1 ч. - Київ, 1994. - С. 34-45.

6. Духовний потенціал мистецтв: перспективи синтетичної парадигми // Питання культурології. Міжвід. збірник наук. статей. Вип. 14. - Київ, 1996. - С. 225-234.

7. Аксиологічна ґрада в духовному потенціалі мистецтва. Збірник наукових праць викладачів Київського державного інституту культури. Вип. 3. - Київ, 1995. - С. 79-89.

8. Взаємозв'язок навчальних та позанавчальних форм підготовки фахівця у галузі культури // Вісник Київського університету. Серія: соціологія, психологія, педагогіка. Вип. 2. - Київ. - 1996. - С. 223-29.

9. Духовний потенціал мистецтва // Мистецтво та освіта. № 2. - 1996. - С. 2-6.

10. Вивчення особливостей формування морально-естетичного досвіду студентської молоді засобами музики // Актуальні проблеми

підготовки кадрів в галузі мистецтва та культури в світлі перебудови вищої та середньої спеціальної освіти /Наук.-теор. конф.: Тези доп. - С. 68-70 /рос. мовою/.

11. Активізація естетичної діяльності студентської молоді засобами музики //Естетичне виховання учнівської молоді: Задавання, теорія, практика, перспективи. - Всесоюзн. наук.-практ. семінар. - Москва, 1988. - С. 14-15.

12. Формування морально-естетичного досвіду у студентської молоді засобами музики // Інтенсифікація навчального процесу у вузах культури /Міжвуз. наук.-практ. конф.: Тези доп. - Барнаул, 1988. - С. 57-59 /рос. мова/.

13. Формування морально-естетичного досвіду студентів вузів культури в художньо-творчому колективі // Теоретичні питання морального і естетичного виховання особистості. Збірник науково-інформ. повідомлень. - Київ: КДУ, 1990. - С.76-78 /рос. мова/.

14. Музичний фольклор як засіб формування морально-естетичного досвіду студентської молоді // Проблеми навчання та пропаганди народної творчості як складової частини української національної культури /Наук.-теор. конф.: Тези доп.: Рівне, 1990. - С.141-142.

15. Образно-інтонаційне сприймання музики як фактор морально-естетичного виховання студентської молоді // Шляхи вдосконалення професійно-педагогічної підготовки вчителя в умовах перебудови вищої і середньої школи/. Міжвуз. наук.-практ. конф.: Тези доп.: Ніжин, 1990. - С. 69-70.

16. Українська народна пісня в творчості П.І.Чайковського // Вивчення життя і творчості П.І.Чайковського в школі і вузі.: Суми, 1990. - С.8-9 /у співавторстві, авторських 0,1 д.а./.

17. Використання активних методів навчання в системі формування морально-естетичного досвіду студентської молоді // Розвиток творчого мислення студентів на основі діалогових методів навчання /3-я міжвуз. науково-метод. конф.: Тези доп. - Калінін, 1990. - С.100-102 /у співавторстві, авторських 0,1 д.а./.

18. Формування вмінь і навичок естетичного аналізу музичних творів у студентів вузів культури // Проблеми вдосконалення професійної підготовки кадрів та їх закріплення в умовах перебудови культурно-освітнього працівника: - Тамбов, 1990. - С. 337-339 /рос. мова/.

19. Рольова гра як фактор інтенсифікації навчального процесу в курсі "Вивчення оркестрових інструментів" // Проблеми вдосконален-

ня професійної підготовки кадрів та їх закріплення в умовах перебудови культурно-освітнього працівника. - Тамбов, 1990. - С.377-379 /у співавторстві, авторських 0,1 д.а./.

20. Використання пам'ятників української народно-музичної творчості у морально-естетичному вихованні // Проблеми морально-естетичного виховання молоді в сфері музичного мистецтва /Всесоюзний науково-практ. семінар. Тези доп. - Чернігів, 1990. - 0,1 д.а. /у співавторстві, авторських 0,1 д.а./.

21. Моральний аспект формування досвіду оцінної діяльності студентської молоді у сфері музичного мистецтва //Роль мистецтв у вихованні творчої особистості. /Наук.-практ. конф.: Тези доп. - Кіровоград, 1990. - С. 81-82.

22. До проблеми вдосконалення творчо-виконавської майстерності майбутніх керівників самодіяльних оркестрових колективів // Нова концепція та сучасні підходи в питаннях підготовки в кадрах культури / Наукова конф.: Тези доп. - Київ, 1990. - С. 90-92.

23. Розвиток у студентської молоді здатності до освоєння категорій естетики // Формування естетичного відношення до мистецтва: В 6-ти т., т.6. - Москва, 1991. - С. 229-231 /рос.мова/.

24. Морально-естетичний ідеал у формуванні особистості майбутнього спеціаліста // Формування морально-професійної культури майбутнього вчителя /Наук.-практ. конф.: Тези доп. - Тернопіль, 1991. - С. 107-108.

25. Шляхи реалізації виховної функції української народної пісні в школі // Народна пісня та впровадження її в учбово-виховний процес в умовах відродження національної культури: Збірник матеріалів республіканської науково-практичної конференції. - Ніжин, 1991. - С. 22-23.

26. Українські народні традиції та обряди в духовному становленні учнівської молоді // Проблеми збереження і відродження народних традицій, звичаїв та обрядів /Наук.-теор. конф.: Тези доп. - Львів, 1991. - С. 108-110.

27. Музично-творчий колектив як фактор морально-естетичного становлення студентської молоді // Проблеми та шляхи формування культури студентської молоді / Міжвуз. науково-практ. конф.: Тези доп. - Челябінськ, 1992. - С. 85-88 /рос.мова/.

28. Микола Лисенко про виховні функції музичного мистецтва // Микола Лисенко та музичний світ /Міжнар. наук. конф.: Тези доп. - Київ, 1992. - С. 93-94 /у співавторстві, авторських 0,1 д.а./.

29. Українська музична творчість і духовний розвиток студентської молоді // Звітні наук. кон. КДІК, ч.1: Тези доп. - Київ, 1992. - С.45-46.

30. Формування музично-слухового досвіду студентів вузів культури в оркестрових колективах. - Київ: ІШКП, 1992. - С. 64-66.

31. До проблеми вдосконалення творчо-виконавської майстерності майбутніх керівників самодіяльних оркестрових колективів // Нова концепція та сучасні підходи в питаннях підготовки кадрів культури /Наук. конф.: Тези доп. - Київ, 1991. - С.90-92.

32. Українська музична творчість як фактор удосконалення музично-естетичної освіти студентів // Шляхи вдосконалення художньо-естетичної освіти учнівської молоді в умовах відродження національної культури /Наук.-практ. конф.: Тези доп. - Київ, 1992. - С. 65-67.

33. Проблеми української ментальності в студентському музично-творчому колективі // Культура України: історія і сучасність /Наук.-теор. конф.: Тези доп. - Харків, 1992. - С.204-206.

34. Українська пісенна творчість в історії європейської культури // Культура України і слов'янський світ /Наук.-практ. конф.: Тези доп. - К.-Подільський, 1992. - С. 25-27.

35. Духовність як реальність національної культури // Гуманізм. Людина, Культура, Наука, лінгвістичні філос. читання: Тези доп. - Дрогобич, 1992. - С. 78-79.

36. Естетичний зміст українського музичного менталітету та його вплив на формування особистості // Відродження і розвиток культури України і проблеми історії, теорії і практики /Всеукр. наук. конф. /Тези доп. - Київ, 1993. - С. 30-31.

37. Народна музична творчість як засіб професійної адаптації в інноваційному процесі // Художня культура та проблеми підготовки професійних кадрів в умовах українського духовного відродження /Наук.-творча конф.: Тези доп. - Київ, 1993. - С. 37-39.

38. Про підготовку фахівців до інноваційної діяльності // Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до творчої професійної діяльності /Всеукр. наук. конф.: Тези доп. - Київ, 1993. - С. 138-140.

39. Духовність як вищий прояв культури // Духовна діяльність и ее специфика /Міжнар. наук. конф.: Тези доп. - Запоріжжя, 1993. - С. 55-57.

40. Науково-дослідна робота в системі підготовки студентів до інноваційної діяльності // Інститут культури на сучасному етапі /

Конф., присвячена 25-річчю КДІК: Тези доп. - Київ, 1993. - С.63-65.

41. Національна ментальність як аспект вивчення народної музичної творчості. Збірник наукових праць. II ч. - Київ, 1994. - С.112-117.

42. Духовний потенціал студентської молоді в системі неперервної освіти // Проблеми розвитку художньої культури // Всеукр. наук.-творча конф.: Тези доп. - Київ, 1994. - С. 37-40.

43. Креативність - резерв духовності студентської молоді // Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до творчої професійної діяльності /Всеукр. наук. конф.: Тези доп. - Київ, 1993. - С.138-140.

44. Динаміка ціннісних орієнтацій студентської молоді // Художня культура: проблеми, перспективи: Збірник матеріалів Всеукр. науково-творчої конференції. - Київ, 1995. - С. 29-32.

45. Неперервна освіта в контексті ідей гуманістично орієнтованого підходу // Психолого-педагогічні фактори підвищення професійної майстерності вчителя-вихователя /Всеукр. наук.-практ. конф.: Тези доп. - Житомир, 1995. - С. 72-73.

46. Естетичні здібності особи в контексті феноменологічної парадигми // Формування естетичної культури вчителя: проблеми, пошуки, перспективи /Збірник матеріалів Всеукр. науково-практичної конференції: - Херсон, 1995. - С.23-26.

47. Джерела формування духовного потенціалу студентства // Музика в системі художньо-естетичної освіти молоді: Збірник матеріалів Всеукр. науково-практичної конференції. - Івано-Франківськ, 1995. - С. 51-53.

48. Гуманізація професійного становлення фахівця-музиканта // Вища освіта в Україні: реалії, тенденції, перспективи розвитку: Збірник матеріалів Міжнар. науково-практичної конференції. Ч.Ш. - Київ, 1996. - С.47-48.

49. Інованційні моделі навчання у вищій школі // Порівняльний аналіз сучасних систем вищої освіти в реформуванні вищої школи України /Міжнар. наукова конф.: Тези доп. - Київ, 1996. - С.214-216.

50. Синергетичний підхід до формування творчої особистості фахівця-музиканта //Творча особистість вчителя: проблема теорії та практики /Збірник матеріалів міжнар. науково-практичної конференції. - Київ, 1996. - С. 75-77.

51. Технологія знаково-контекстного навчання у формуванні духовного потенціалу майбутнього фахівця у вузі культури // Образо-

вание в современном обществе: проблемы, теория, практика: Збірник матеріалів Міжнар. науково-практичної конференції. - Одеса, 1996. - С. 68-70.

ОЛЕКСИЖ Ольга Николаевна. Формирование духовного потенциала студенческой молодежи в процессе профессиональной подготовки.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности ІЗ.00.01 - теория и история педагогики; ІЗ.00.04 - профессиональная педагогика.

В диссертации исследована проблема формирования духовного потенциала студенческой молодежи в сфере музыкального искусства. Определены сущность, содержание и структура духовного потенциала личности; предложена разработанная организационно-методическая система формирования духовного потенциала студентов музыкальных специальностей высших учебных заведений.

На обширном экспериментальном материале выявлены уровни сформированности духовного потенциала будущих специалистов социокультурной сферы; дан сравнительный анализ ценностных ориентаций студентов с целью выявления тенденций динамики уровней сформированности их духовного потенциала в условиях радикальных изменений в обществе. Разработана и экспериментально апробирована в вузах культуры и педвузах Украины методика поэтапного формирования духовного потенциала студенческой молодежи в процессе профессиональной подготовки.

В результате исследования подтвердилось гипотетически высказанное положение о том, что формирование духовного потенциала студенческой молодежи должно детерминироваться диалектическим единством аффективных, нормативно-регулятивных и поведенческих процессов, составляющих содержание рассматриваемого духовного образования, и воплощающих идеи Истины, Добра, Красоты.

The problem of formation of spiritual potential of students in the field of musical art was investigated in the thesis. Essence, content and structure of a person's spiritual potential was defined; the developed organisational and methodological system of spiritual potential formation of students of musical specialities at high schools was suggested.

Using extensive experimental studies the levels of spiritual potential formation of future specialists in socio-cultural sphere were revealed; comparative analyses of values orientation of students with the aim of revealing of tendencies in dynamics of levels

of formation of their spiritual potential in conditions of crucial changes in society was given. Methods of by stages formation of spiritual potential of students in their study was elaborated and experimentally checked.

Hypothetically declared suggestion was proved in the result of the experiment that formation of students' spiritual potential should be determined by dialectic unanimity of affective, standard regulative and behaviour processes which are the content of the spiritual education covered and embodying the ideas of Truth, Goodness and Beauty.

Ключові слова: духовний потенціал, морально-естетичний досвід, професійна компетентність майбутніх фахівців соціокультурної сфери, організаційно-методична система, методи діагностування та формування духовного потенціалу студентів.

Друк. ІПК ПК. Зам. 74. Тир. 100.

AB 37.834